

Eduskunnan lakivaliokunnalle

VNS 4/2021 vp
13.9.21

RIKOSUHRIPÄIVYSTYKSEN LAUSUNTO VALTIONEUVOSTON SISÄISEN TURVALLISUUDEN SELONTEOSTA

Rikosuhripäivystys (RIKU) kiittää mahdollisuudesta tulla kuulluksi sisäisen turvallisuuden selonteosta eduskunnan lakivaliokunnassa. Keskitymme tässä lausunnossa rikosprosessiin, uhrien tukipalveluihin sekä eräisiin rikoksiin liittyviin näkökulmiin rikoksen uhrien aseman ja suojelun kannalta.

Yleisesti ottaen selonteko nostaa hyvin esille ne keskeiset uhrien asemaan liittyvät ongelmat, jotka vaikuttavat uhrien turvallisuuteen ja turvallisuuden tunteeseen. Haluamme kuitenkin lausunnossamme nostaa esille joitain tarkennuksia sekä toimenpide-ehdotuksia.

Rikosprosessin pituus, rikosten tutkinta ja uhrin suojelutarpeen arviointi

Selonteon useissa kohdissa tuodaan esille, että rikosprosessit ovat Suomessa aivan liian pitkiä ja kehitys on viime vuosina mennyt huonompaan suuntaan. Koronaepidemia on omalta osaltaan vaikeuttanut tilannetta. Usein käräjäoikeuden käsittely tapahtuu vasta yli kahden vuoden kuluttua rikosilmoituksen tekemisestä. Ihmiskaupparikoksissa ensimmäinen käsittely on usein jopa vasta 3–5 vuoden kuluttua.

RIKUn asiakkaiden kohdalla näkyy myös se, että kutsua ensimmäiseen poliisin kuulusteluun voi joutua odottamaan jopa yli vuoden. Jos uhria ei kuulla nopeasti, vaarana on muun muassa uhriksi joutumisen uusiutuminen, uhrien henkisen tilan heikentyminen, epäluottamus oikeusjärjestelmää kohtaan sekä näytön ja todisteiden heikentyminen. Mitä kauemmin tapahtumasta on, sitä helpommin uhrin ja todistajien muistikuvat tapahtumasta voivat vääristyä.

Koronan vaikutukset prosesseihin ovat näkyneet RIKUn asiakkaiden tilanteissa hyvin selkeästi, prosessit ovat pidentyneet entisestään. Poliisi on joutunut hoitamaan kuulusteluja puhelimitse ja tämä koskee myös vakavampia rikoksia kuten lähisuhdeväkivaltaa. Rikoksen uhri tai todistaja ei aina ole edes ymmärtänyt, että poliisin puhelu on tarkoittanut virallista kuulustelua. Tukihenkilön järjestäminen puhelinkuulusteluun on ollut vaikeampaa. Kuulustelupöytäkirjoissa on ilmennyt paljon epätarkkuuksia, eikä niitä ole tarkistettu samalla tavalla kuin normaalissa kuulustelussa, kun puhelimitse kuullulla ei ole ollut mahdollisuutta lukea itse poliisin kirjaamaa kuulustelupöytäkirjaa vaan se on luettu hänelle ääneen puhelimesta. Vieraskielisten kohdalla ongelmat ovat vieläkin suurempia, mikäli tulkkausta ei ole järjestetty. Puhelinkuulustelujen seuraukset asianosaisten oikeusturvaan tulevat näkymään jatkossa, kun rikosten käsittely etenee oikeudenistuntoon.

Poliisin ja oikeuslaitoksen resurssien riittämättömyyteen kytkeytyy myös huolestuttavassa määrin lisääntyneet rikosten tutkintojen keskeyttämiset ja syyttämättäjättämispäätökset (selonteon kohdat 3.6.7., 3.6.10.) sekä esitutkinnassa esiintyvät puutteet. Jos esitutkintaa ei aloiteta riittävän nopeasti, osa mahdollisista todisteista on voinut jo hävitä. Esimerkiksi valvontakameratallenteiden saaminen

vaikuttaa. Nämä ovat hyvin yleisiä huolia RIKUn asiakkaiden parissa ja rapauttavat ihmisten oikeusturvaa ja luottamusta oikeusjärjestelmään johtaen pahimmillaan oman käden oikeuden käyttöönottoon.

Rikosuhripäivystys pitää erittäin tärkeänä selonteon kohdassa 5.7.3. esitettyjä toimenpiteitä rikosasioiden käsittelyn nopeuttamiseksi. Yksi tärkeä uudistus olisi käräjäoikeudessa annettujen kertomusten nauhoittaminen ja hyödyntäminen hovioikeudessa. On selvää, että prosessien nopeuttaminen edellyttää myös poliisin, syyttäjänlaitoksen, oikeusavun, tuomioistuimien sekä rangaistusten täytäntöönpanon resurssien lisäämistä (5.10.7., 5.10.8.). Prosesseja nopeuttamalla voidaan kuitenkin säästää muualla, kun esimerkiksi rikoksen uhrin palata normaalia elämäänsä aikaisemmin. Uhrien oikeusturvan kannalta erityisen tärkeää on myös palauttaa poliisin kyky selvittää lievempiä rikoksia (5.7.1.).

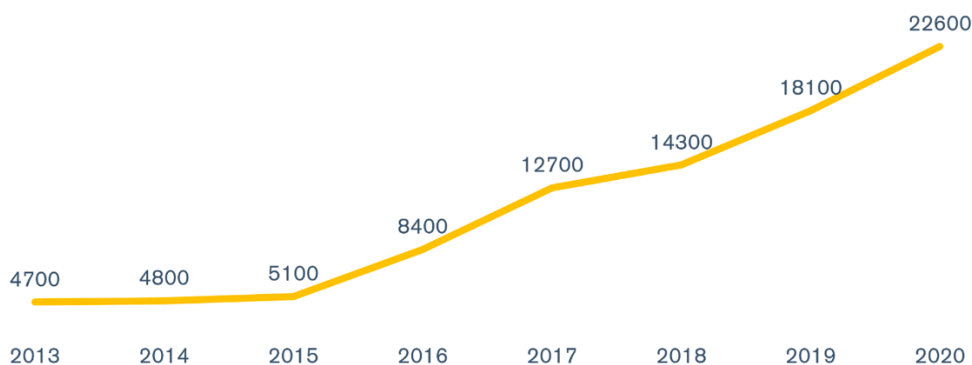
Selonteossa ei ole huomioitu esitutkintaviranomaisten velvollisuutta esitutkintalain 11 luvun 9a §:n mukaiseen asianomistajan henkilökohtaiseen arviointiin, jota varten poliisille on laadittu *Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja*¹. RIKUn kokemuksen mukaan suojelutarpeen arviointia tehdään poliisissa epätasaisesti, paikoitellen harvoin. Arviointien systemaattinen toteuttaminen olisi merkityksellistä uhrien turvallisuuden kannalta, koska se parantaisi uhrien suojelua rikosprosessin eri vaiheissa ja vahvistaisi uhrien ohjaamista tukipalveluihin.

Rikosuhripäivystys pitää tärkeänä, että EU:n rikosuhridirektiivin myötä Suomen lainsäädäntöön lisätty uhrin henkilökohtaisen suojelutarpeen arviointi otetaan systemaattisesti käyttöön kaikissa poliisilaitoksissa. Tarpeen mukaan poliisille tulee tarjota täydennyskoulutusta arviointien toteuttamiseen. Tehdyt arvioinnit tulisi myös tilastoida poliisin toimesta.

Rikoksen uhrien tukipalvelut

Rikosuhripalveluiden saavutettavuus on parantunut huomattavasti viime vuosien aikana kuten selonteossa todetaan (3.6.13). Alla olevasta tilastosta näkyy RIKUn kokonaisasiakasmäärien kehitys vuodesta 2013 vuoteen 2020 (asiakkaat laskettuna yhteen eri palvelumuodoissa).

ASIAKKAAT RIKOSUHRIPÄIVYSTYKSESSÄ

¹ <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/75016>

Koska rikosten määrä ei kokonaisuutena ole lisääntynyt, lienee kyse siitä, että uhrin tuntevat palvelut paremmin ja heitä ohjataan niihin paremmin. Ylipäättään tukipalveluiden rahoituksen lisääntyminen on mahdollistanut niiden tehokkaamman toteuttamisen.

Vaikka poliisiohjaus RIKUn palveluihin on selvästi lisääntynyt viime vuosina, on ohjauksissa selkeitä alueellisia eroja. Poliisin ohjausten määrällinen kehitys RIKUun näkyy alla olevasta tilastosta. Niin sanotut *saattaen ohjatut* asiakkaat ovat asianomistajia, jotka poliisi on ohjannut esitutkintalain 4 luvun 10 §:n mukaisesti². Kokonaisluvussa ovat mukana myös sellaiset asiakkaat, jotka ovat saaneet poliisilta RIKUn esitteen tai muuten tiedon palvelusta, mutta heitä ei ole suoraan ohjattu RIKUun.

	2017	2018	2019	2020
Saattaen ohjatut (ETL 4:10)	1280	1890	3090	3680
Kaikki ohjatut ml. tiedon poliisista saaneet	1710	2480	3910	4780

Viitaten selonteon kohtaan 5.4.4. Rikosuhripäivystys pitää tärkeänä, että rikoksen uhrien ohjaaminen uhrien tukipalveluihin varmistettaisiin luomalla sekä esitutkintaviranomaisille että muille uhreja kohtaaville ammattilaisille (mm. terveys- tai sosiaalitoimi) ohjaamiskäytäntöihin liittyvät systemaattiset menetelmät. Ohjaamista tukipalveluihin tulisi myös tilastoida viranomaisten toimesta. Tällä hetkellä ohjaukset tilastoidaan tukipalveluissa. Esimerkiksi RIKUssa tilastoidaan poliisien ohjaukset poliisiasemakohtaisesti.

Ei ole mitään syytä olettaa, etteikö asiakasmäärien kasvu tukipalveluissa jatkuisi myös tulevina vuosina. Monet hyvin yleiset rikokset ovat edelleen merkittävin osin piilorikollisuutta, eivätkä kaikki uhrin vieläkään saa riittävästi tietoa tukipalveluista. Näemme, että esimerkiksi raiskausrikosten matalampaa ilmoittamiskynnystä selittää ainakin osittain uhrien tietoisuus saatavilla olevista tukipalveluista. Myös uhrimyönteinen julkinen keskustelu on yksi syy siihen, että uhrin motivoituvat lähtemään rikosprosessiin.

Selonteon kohdassa 3.6.14. on tuotu esille turvakotipalveluiden vahvistuminen, mikä on ehdottoman myönteinen asia. Uhrien yleiset ja erityiset tukipalvelut, ml. turvakotipalvelut eivät kuitenkaan ole kaikkien uhrien saataville yhdenvertaisesti.

Rikoksen uhrien tukipalveluiden riittävyys yhdenvertaisesti koko maassa, eri uhriryhmien tarpeet huomioon ottaen, tulisi arvioida. Arvion pohjalta tulisi vahvistaa tukipalveluiden ml. turvakotipalvelut saatavuutta ja rahoitusta sellaisilla katvealueilla, joissa tukipalveluita ei ole saatavilla riittävästi. Erityisesti tulisi huomioida eri vähemmistöjen ja marginaalissa elävien ihmisten mahdollisuus päästä avun ja tuen piiriin.

² Jos asianomistajan 11 luvun 9 a §:n nojalla arvioidaan olevan erityisen suojelun tarpeessa taikka rikoksen luonne tai asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet sitä muuten edellyttävät, esitutkintaviranomaisen on tiedusteltava asianomistajalta, suostuuko hän yhteystietojensa välittämiseen asianomistajien tukipalveluiden tarjoajalle, ja asianomistajan suostuessa siihen välitettävä yhteystiedot ilman aiheutonta viivytystä.

Myös rikoksen tekijöille suunnattujen palveluiden saatavuus yhdenvertaisesti koko maan alueella tulisi taata arvioimalla niiden tila ja riittävyys ja varmistamalla rahoitus palveluiden järjestämiseksi. Samalla tulisi huolehtia siitä, että perheväkivaltaa kohtaavat ammattilaiset osaavat ohjata tekijät näihin palveluihin. Tämä lisäisi omalta osaltaan uhrien turvallisuutta.

RIKU pitää erittäin hyvänä selonteon kirjausta 5.7.4., jonka mukaan matalan kynnyksen ilmoitusmahdollisuuksia ja muita auttamiskeinoja erityisen haavoittuvassa asemassa olevien uhrien auttamiseksi parannetaan. Piilorikollisuuden vähentämiseksi tukipalveluiden tavoitettavuus on tehtävä mahdollisimman helpoksi, palvelua tulee olla saatavilla eri kielillä ja niissä tulee voida asioida myös anonyymisti.

Ihmiskaupan uhrien auttamisen lähtökohtana tulee olla uhrin mahdollisuus käydä läpi tilannettaan luottamuksellisesti ja rauhassa sekä saada ajankohtaista tietoa rikosprosessin vaikutuksista esimerkiksi oleskeluoikeuteen tai suojaustoimien saantiin. Näistä lähtökohdista uhrin voidaan saada motivoitumaan ilmoittamaan rikoksista ja tekemään yhteistyötä viranomaisten kanssa, mikä edesauttaa rikollisen toiminnan ilmituloa sekä hyväksikäyttörikosten torjuntaa. Viime vuosina Helsingin poliisilaitoksen ihmiskaupparikoksiin keskittyvien ryhmien tietoon tulleista tapauksista 50–70 % on tullut ilmi RIKUn erityistukipalvelun kautta. Matalan kynnyksen tukipalveluiden rahoitus ihmiskaupan uhreille on kuitenkin tällä hetkellä riittämätöntä, ja epävarmuutta lisää rahoituksen perustuminen lähes kokonaan Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskuskuksen STEA:n rahoitukseen. Esimerkiksi RIKUssa ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelussa on tällä hetkellä lähes 600 asiakasta ja kolme työntekijää sekä noin 30 vapaaehtoista. Asiakasmäärät ovat kasvaneet huomattavasti viime vuosien aikana.

Ihmiskaupan ja lähirikosten uhreille tarkoitettujen matalan kynnyksen tukipalveluiden rahoitus tulisi nostaa riittävälle tasolle ja rahoituspohja tulisi turvata pitkällä aikavälillä.

Tukipalveluiden vahvistaminen rikosasian todistajille

Suomessa ei ole juurikaan panostettu rikosasian todistajille suunnattuihin tukipalveluihin. Monissa Euroopan maissa todistajien ja uhrien päivistysluonteiset tukipalvelut tuomioistuimissa ovat normaali käytäntö. Esimerkiksi Ruotsissa vapaaehtoisten päivistäjien tuottamaa todistajantukea on kaikissa käräjä- ja hovioikeuksissa.

Oikeudessa todistajana toimiminen jännittää, pelottaa ja herättää kysymyksiä. Tämä voi vaikuttaa myös ihmisten halukkuuteen todistaa oikeudessa, vaikka kyse ei olisi esimerkiksi vakavasta järjestyneestä rikollisuudesta. Todistajille suunnattujen tukitoimien avulla todistaja suoriutuu tehtävästä parhaalla mahdollisella tavalla ja hänen turvallisuuden tunteensa vahvistuu. Neuvonta ja tuki lisäävät todistajan motivaatiota ja halukkuutta todistaa. Todistaminen on kansalaisvelvollisuus ja sillä on tärkeä merkitys oikeusturvan ja korkeatasoisen oikeusprosessin toteutumisessa.

Rikosuhripäivystys on ainoa taho Suomessa, josta todistajat voivat saada neuvontaa ja tukea todistamiseen liittyen. Toimintaa toteutetaan kuitenkin hyvin pienimuotoisesti perustyon rinnalla, koska siihen saadut resurssit ovat jääneet vähäisiksi (oikeusministeriön rahoitus 25 000 € vuodessa).

Rikosuhripäivystys pitää tärkeänä, että todistajien tukemiseen tarkoitettuja tukipalveluita kehitetään ja niiden rahoitus turvataan pitkällä tähtäimellä.

Huomiota tietyistä rikostyypeistä

Verkkorikokset

Haluamme tässä lausunnossa nostaa esille muutamia rikostyyppisiä, joissa on näkynyt huolestuttavaa kehitystä huonompaan suuntaan. Verkkorikosten määrän lisääntyminen (3.3.10., 3.7.6., 4.1.9.) näkyy selvästi myös RIKUn työssä³. Verkkorikokset ovat hyvin monenlaisia. Työssämme kohtaamme mm. petosten, identiteettivarkauksien, groomingin ja muiden seksuaalirikosten, rakkaushuijausten ja sijoitushuijausten uhreja. Erityisen paljon palveluissamme on näkynyt Vastaamo-tietomurto, jonka uhriksi joutui jopa kymmeniä tuhansia henkilöitä. Uusia verkkorikosten muotoja syntyy nopeasti.

Kansalaisten kyky ehkäistä ennalta ja tunnistaa verkkorikoksia vaatii perehtyneisyyttä. Verkkorikoksen uhriksi joutuminen kuten useat muut rikokset aiheuttavat uhrille häpeää ja itsetuntohäiriöitä. Moni soimaa itseään siitä, että on mennyt huijareiden lankaan. Tämä voi estää uhria hakemasta apua ja tekemästä rikosilmoitusta. Piilorikollisuuden osuus verkkorikoksissa onkin suuri.

Lapset ja nuoret viettävät aikaa verkossa ja he ovat haavoittuvaisempia verkossa tapahtuville rikoksille kuin aikuiset. Myös lasten ja nuorten huoltajat kokevat turvattomuuden tunnetta kyvystään suojella lapsia ja nuoria verkossa tapahtuvilta rikoksilta. Erityisenä piirteenä on ikäihmisten joutuminen aiempaa enemmän verkkorikosten kohteeksi.

Rikosuhripäivystys pitää tärkeänä, että verkkorikoksen uhreille on tarjolla riittävästi tietoa ja tukea – sekä myös sellaista teknistä apua, jonka avulla uhrin tai potentiaaliset uhrin voivat estää verkkorikoksen uhriksi joutumista. Verkkorikollisuuden ehkäisemiseen ja uhrien tavoittamiseen tarvittaisiin myös lisää kokoaikaisia nettipoliiseja, jotka ovat helposti tavoitettavissa sekä puuttuvat ja auttavat matalalla kynnyksellä.

Maalittaminen

Maalittaminen, vihapuhe ja erilainen häirintä ovat vaaraksi yksilöille ja demokraattiselle järjestelmällemme, kun ihmiset eivät uskalla toimia poliittisesti tai muuten kantaaottavasti (4.1.4.). Myös monet ammattiryhmät kuten poliisit, syyttäjät ja tuomarit ovat joutuneet järjestelmällisen maalittamisen kohteeksi. Maalittamista ilmiönä ei vielä tunneta riittävän hyvin ja onkin tärkeää, että sen ilmenemistä ja laajuutta selvitetään tarkemmin. Alkuvuodesta 2021 julkaistu sisäministeriön yhteydessä toimineen työryhmän raportti *Maalittamisen vastaisten toimien tehostaminen*⁴ sisältää tärkeitä toimenpide-ehdotuksia, jotka tulisi toteuttaa käytännössä. Olisi myös tarkkaan harkittava, tulisiko maalittaminen määritellä omana rikoksena rikoslaisissa.

Maalittamisen uhreja ohjautuu RIKUn palveluihin toistaiseksi vain vähän. Tämä omalta osaltaan kertoo siitä, että tätä rikostyyppiä ei vielä tunneta ja tunnisteta kovin hyvin. Toisaalta monet uhrin eivät koe kokemaansa sellaisena, että siitä kannattaa olla yhteydessä tukipalveluun, vaikka rikoksen vaikutukset uhriin voivat olla hyvin vakavia. Riittävän tuen ja neuvonnan avulla heidän olisi helpompi selvittää kokemastaan ja saada oikeutta.

³ RIKUn tiedote aiheesta 7.5.21: <https://www.riku.fi/verkossa-tapahtuneiden-rikosten-yleistyminen-nakyy-rikosuhripaivystyksessa/>

⁴ https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162834/SM_2021_3.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Työnantajilla on erityinen vastuu työntekijöistä, joihin työn johdosta kohdistuu maalittamista tai häirintää. Mainittu työryhmäraportti sisältää ehdotuksia työnantajien toimenpiteistä.

Terrorismi

EU:n terrorismidirektiivi⁵ sisältää säännökset terrorismin uhrien suojelusta, tukemisesta ja auttamisesta (artiklat 24–26). Kehittämistoimia edellyttää Suomessa etenkin 24 artiklan 4. kohta⁶ koskien rikoksen uhrien tukipalveluiden aktivoimista osana valmiusjärjestelmiä.

Selonteossa viitataan useissa kohdissa terrorismin uhkaan (4.1.5., 4.1.11., 4.2.1., 4.2.7.), mutta siinä ei ole huomioitu uhrien auttamistoimien kehittämistarvetta. Oikeusministeriön yhteydessä toimineen uhrien tiedonsaannin tarpeita selvittäneen työryhmän raportti *Terrorismin uhrien tiedonsaannin tarpeisiin varautuminen*⁷ julkaistiin alkuvuodesta 2021. Tämä raportti sisältää tärkeitä toimenpiteitä uhrien tiedonsaannin ja tukitoimien kehittämiseksi. Ratkaistavana on edelleen uhreille ja heidän läheisilleen tarkoitetun verkkosivuston sijoittaminen valtionhallinnon verkkosivustolle. Muiden maiden kokemusten perusteella keskitetty tiedonsaanti on yksi keskeinen osa uhrien auttamistoimia terrori-iskuissa. Samaa verkkosivustoa voitaisiin käyttää myös muunlaisissa laajoissa väkivaltatilanteissa kuten esimerkiksi kouluampumisissa.

Vaikka terrori-iskun todennäköisyys on Suomessa edelleen pieni, haluamme lisätä tietoisuutta siitä, että näiden rikosten uhrien avuntarpeeseen liittyy erityispiirteitä, joita tulee kehittää. Rikosuhripäivystys omalta osaltaan ja pohjautuen myös Vastaamo-tietomurron kokemuksiin on kehittämässä valmiusjärjestelmää. Sen tarkoituksena on, että pystymme nopeammin ja myös poikkeuksellisin ajankohtina käynnistämään auttamistoimet silloin, kun kyse on laaja-alaisesta kriisistä, johon liittyy rikos.

Nuorten tekemät ja kokemat rikokset

Viimeaikaiset äärimmäisen vakavat nuorten tekemät rikokset ovat aiheuttaneet laajaa yhteiskunnallista keskustelua siitä, miten nuorten rikollisuutta voitaisiin ehkäistä. Rikosuhripäivystyksessä ovat erityisesti koronaepidemian aikana näkyneet aiempaa enemmän nuorten tekemät ja nuorten kohtaamat vakavat rikokset. Kohtaamme nuoria rikoksen uhreja kaikissa peruspalveluissamme ja nuoret ottavat hyvin yhteyttä etenkin chat-palvelumme kautta, jossa yleisiä aiheita ovat kiusaaminen ja väkivalta sekä seksuaalirikokset.

Nuorten tilannetta sivutaan selonteossa (mm. 3.3.3.). Nuorten syrjäytymisen ehkäisy ja mielenterveyden tukeminen vaativat nopeita toimia. Tiedetään, että esimerkiksi nuorten mielenterveyspalvelut ovat pahasti ruuhkautuneet. Myös monet nuorille suunnatut kolmannen sektorin palvelut kuten Sekasin-chat ovat jatkuvasti ruuhkautuneita.

⁵ Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2017/541 terrorismin torjumisesta sekä neuvoston puitepäätöksen 2002/475/YOS korvaamisesta sekä neuvoston päätöksen 2005/671/YOS muuttamisesta (15.3.2017)

⁶ Jäsenvaltioiden on varmistettava, että niillä on olemassa kansallisen pelastuspalveluinfrastruktuurinsa puitteissa mekanismit tai toimintatavat tukipalvelujen aktivoimiseksi terrorismin uhreja varten. Mekanismeissa tai toimintatavoissa on otettava asiaankuuluvien viranomaisten, virastojen ja elinten välinen koordinaatio huomioon, jotta uhrien ja heidän perheenjäsentensä tarpeisiin voidaan vastata kattavasti heti terrori-iskun tapahduttua ja niin kauan kuin se on tarpeen, mukaan lukien riittävät keinot, joilla helpotetaan uhrien ja heidän perheenjäsentensä tunnistamista ja heille tiedottamista.

⁷ https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162928/OM_2021_6_ML.pdf?sequence=4&isAllowed=y

RIKU pitää tärkeänä selonteossa mainittuja (5.4.6., 5.10.7.) toimenpiteitä kuten ankkuritoiminnan vahvistaminen, toimenpideohjelma kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi kouluissa, kansallinen lasten ja nuorten turvallisuuden edistämisen ohjelma tai nuoriin kohdistuva poliisin ennalta estävä toiminta. Olisi tärkeää, että ohjelmavalmisteluun lisäksi varsinaisiin toimenpiteisiin voitaisiin tarttua nopealla aikataululla.

Leena-Kaisa Åberg
toiminnanjohtaja
Rikosuhripäivystys